

Розділ VII Об'єкт злочину

§ 1. Поняття об'єкта злочину

1. Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дає змогу визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має істотне значення також для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст його об'єктивних і суб'єктивних ознак, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудові системи Особливої частини КК. Усе це дозволяє зробити висновок про те, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права.

2. Загальновизнано, що об'єктом злочину завжди виступає те благо, якому злочином заподіюється реальна шкода чи створюється загроза її заподіяння. Важливо зазначити і те, що в науці кримінального права пануючою є точка зору, згідно з якою об'єктом будь-якого злочину є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини. Висновок про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, ґрунтується і на чинному законодавстві (див., наприклад, статті 1, 293 та 296 КК). Однак у статтях КК найчастіше містяться вказівки не на сам об'єкт злочину, а на окремі елементи охоронюваних законом суспільних відносин (наприклад, статті 185-190, 115-119 КК) чи на різні правові норми, що регулюють відповідні суспільні відносини (наприклад, статті 208, 214 КК та ін.).

Безперечно, об'єктом злочинів є не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Тому не тільки безпосереднім та родовим, а й загальним об'єктом усіх злочинів є не вся сукупність суспільних відносин, а лише ті із соціально схвалених відносин, які законодавець визнав необхідним охороняти

за допомогою кримінальної заборони. Природно, що при цьому йдеться тільки про найбільш важливі, найбільш значущі для інтересів держави і суспільства суспільні відносини, яким злочинні посягання можуть спричинити дуже істотну шкоду.

У свою чергу, загальним об'єктом злочину є не постійна система суспільних відносин (раз і назавжди дана), а рухлива (мінлива) система, що залежить від закону про кримінальну відповідальність (наприклад, у зв'язку з криміналізацією чи декриміналізацією суспільно небезпечних діянь змінюється і вся система суспільних відносин, яка створює загальний об'єкт кримінально-правової охорони).

Отже, об'єктом будь-якого злочину врешті-решт завжди виступають об'єктивно існуючі в суспільстві відносини між людьми, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Самі ці відносини дуже різноманітні (економічні, соціальні, політичні та ін.) і регулюються в суспільстві різними соціальними нормами (нормами права, моралі, звичаями).

Викладене підтверджує, що самі суспільні відносини, які виступають об'єктом злочину, мають об'єктивний характер, тобто існують поза і незалежно від нашої свідомості, а тому, і незалежно від самого кримінального закону, є первинними стосовно нього.

З наведеного випливає також те, що суспільні відносини, які виступають об'єктом злочину, первинні не тільки щодо закону про кримінальну відповідальність, а й стосовно самого злочину. Останній завжди посягає на об'єктивно, реально існуючий об'єкт. Не можна посягати на те і спричиняти шкоду тому, чого ще немає в об'єктивній реальності. Більш того, внаслідок злочинного посягання не тільки за-подіюється реальна шкода охоронюваним суспільним відносинам, а й, у свою чергу, створюються нові — кримінально-правові відносини. Ці відносини складаються вже між державою і злочинцем з приводу вчиненого ним злочину.

Таким чином, об'єктом злочину є ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певну шкоду, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

3. Для правильного з'ясування сутності об'єкта злочину та «механізму» злочинного посягання на нього важливо визначити структуру суспільних відносин і взаємодію між

різними елементами їх складових частин.

У філософській і правовій науці найпоширенишою є думка, згідно з якою структурними елементами суспільних відносин є:

- 1) суб'єкти (носії) відносин;
- 2) предмет, з приводу якого існують відносини;
- 3) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин.

Структура будь-яких суспільних відносин завжди незмінна. Включення в структуру яких-небудь інших, органічно не властивих їй елементів (наприклад, зовнішніх умов виникнення відносин), як і виключення з її складу будь-якого його обов'язкового елемента, веде до того, що відношення втрачається як таке, зникає чи підмінюється якимись іншими, більш загальними поняттями. З іншого боку, розглядаючи структуру суспільних відносин, слід відзначити, що вона являє собою не просту суму складових її частин, а цілісну систему елементів, які її утворюють і які відповідним чином взаємозалежні і взаємодіють між собою.

4. До складу будь-яких суспільних відносин входять їх суб'єкти (учасники відносин). Безсуб'єктних відносин у реальній дійсності не існує. Якщо немає учасників відносин, то немає і самих відносин, які завжди являють собою певний соціальний зв'язок між самими учасниками. Суб'єктами суспільних відносин можуть виступати сама держава, різні об'єднання громадян, юридичні та фізичні особи.

Встановлення учасників суспільних відносин, або (що те саме) його суб'єктного складу, а також їх соціальних функцій у самих відносинах у багатьох випадках дає змогу визначити ті суспільні відносини, які виступають об'єктом того чи іншого злочину. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах нерідко використовує і сам законодавець як для визначення меж чинності кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, які є об'єктом конкретного злочину. Так, безпосередньо в ст. 328 КК

зазначено, що відповідальність за розголошення державної таємниці несуть тільки особи, яким відомості, що становлять державну таємницю, були довірені чи стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. У ст. 154 КК також без-посередньо закріплено, що відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок може нести тільки особа, від якої жінка чи чоловік були матеріально або службово залежні. Отже, правильне ви-значення суб'єктного складу і з'ясування соціальної ролі особи в ньому не тільки сприяє визначенню кола тих відносин, які охороняються конкретною кримінально-правовою нормою, а й дозволяє з'ясувати їх зміст, оскільки в соціальних функціях особи відображаються як зміст, так і характер соціальних зв'язків у відносинах.

5. Предметом суспільних відносин слушно називають усе те, з при-воду чого або у зв'язку з чим існують самі ці відносини. Тому предметом суспільних відносин можуть виступати насамперед різного роду фізичні тіла, речі (природні об'єкти, різні товари чи предмети, що не мають ознак товару), а також сама людина. Наприклад, в об'єкті такого злочину, як ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК), хвора людина є тільки предметом охоронюваного законом відно-шення, а його суб'єктами виступають медичні працівники.

Усі суспільні відносини залежно від особливостей їх предмета слід поділяти на дві групи — матеріальні та нематеріальні. Відносини, до складу яких входить матеріальний предмет (майно, ліс, водойми, дикі тварини та ін.), прийнято називати матеріальними. Інший предмет у нематеріальних відносинах. У таких відносинах функції предмета виконують вже інші соціальні цінності (наприклад, державна влада або духовні блага).

6. Обов'язковим структурним елементом будь-яких суспільних від-носин є соціальний зв'язок, котрий розглядається і як зміст самого від-ношення. Такий висновок обумовлений тим, що сам соціальний зв'язок є немовби дзеркалом внутрішньої структури самих суспільних відносин: у ньому виявляються його сутність і соціальні властивості. Під соціаль-ним зв'язком розуміють, як правило, певну взаємодію, певний взаємозв'язок суб'єктів. Тому соціальний зв'язок притаманний тільки людині і являє собою одну із форм загального зв'язку і взаємодії.

Зовні соціальний зв'язок найчастіше виявляється в різних формах людської діяльності. Форми цієї діяльності можуть бути різноманітними: нормальна робота підприємств торгівлі, суспільного харчування та підприємств служби побуту; раціональне використання природних ресурсів; забезпечення безпечних умов праці на виробництві; нормаль-на службова діяльність та ін. У деяких випадках соціальний зв'язок, як і самі суспільні відносини, може існувати не тільки у вигляді ді-яльності. Він може існувати

також у «застиглій», пасивній формі. На-приклад, у вигляді «позицій» людей відносно інших осіб (особи), у формі правового чи соціального статусу громадян, у вигляді соціаль-них інститутів тощо.

Викладене дає змогу зробити важливий у практичному відношенні висновок про те, що для з'ясування сутності соціального зв'язку необ-хідно встановити зміст діяльності (поведінки) суб'єктів відносин.

Соціальний зв'язок як елемент суспільних відносин завжди пере-буває у нерозривному зв'язку з іншими структурними елементами суспільних відносин. З одного боку, на його зміст впливають суб'єкти суспільних відносин, оскільки він є певною формою їх взаємодії і взаємозв'язку. З другого боку, його не можна розглядати й у відриві від предмета суспільних відносин, яким завжди виступає те, з приводу чого або у зв'язку з чим виникають і функціонують самі суспільні від-носини. Отже, і сам соціальний зв'язок завжди виникає й існує у зв'язку з тими чи іншими предметами суспільних відносин. Тому слід визнати, що соціальний зв'язок завжди має предметний характер. Безпредмет-ного соціального зв'язку в суспільстві бути не може. Важливо відзна-чити і те, що соціальний зв'язок, як і суспільні відносини, завжди має об'єктивний характер. Він завжди існує як щось дане, реальне, наявне і тільки в такому вигляді виступає як елемент об'єкта злочину.

§ 2. Предмет злочину

1. Поряд з предметом суспільних відносин необхідно виділяти і предмет злочину як самостійну ознаку складу злочину. Предмет суспільних відносин і предмет злочину — різні правові явища. Предмет відносин — це структурний елемент суспільних відносин. Предмет злочину, що існує поряд з об'єктом, — самостійна факультативна ознака складу злочину. Кожний з цих предметів наділений своїми, притаманними тільки йому ознаками, виконує свою соціальну роль, а також має різне правове призначення.

2. Предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину.

З цього визначення випливає, що до предмета злочину треба відносити тільки певні речі, а не будь-які інші цінності. Таке рішення зумовлене тим, що законодавець найчастіше вказує саме на конкретні речі, а точніше, на їх ознаки, властивості при описі того чи іншого злочину. Наприклад, відповідальність за ст. 265 КК, яка передбачає склад незаконного поводження з радіоактивними матеріалами, може наставати лише в тих випадках, коли предметом виступають саме радіоактивні матеріали. Так само в усіх статтях КК, що передбачають відповідальність за корисливі злочини проти власності, предметом є тільки чуже майно (статті 185-191).

Оскільки ж предметом злочину може виступати лише певна річ, то предмет завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину.

Крім того, предмет злочину — це така ознака складу злочину, яка названа безпосередньо в самому законі. У цьому разі він виступає як обов'язкова ознака складу злочину. Так, у ст. 214 КК зазначено, що предметом цього злочину можуть бути тільки дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння. Відповідно до редакції ст. 246 КК предметом незаконної порубки лісу може бути тільки ліс на корені. Однак законодавець далеко не завжди вказує на предмет як ознаку конкретного злочину. У тих випадках, коли на нього немає вказівки безпосередньо в самому кримінальному законі, предмет не є ознакою складу злочину, і, навпаки, у тих випадках, коли предмет зазначений у самому законі, злочин є предметним і для його правильної кваліфікації має бути встановлений конкретний предмет злочину. Більш того, у тих випадках, коли предмет є обов'язковою ознакою, саме він найчастіше встановлюється першим і нерідко за допомогою одержаних щодо нього даних з'ясовуються інші ознаки складу злочину. Наприклад, при вирішенні питання про кваліфікацію дій осіб, які виготовили з метою збуту підроблену національну валюту України, ми перш за все з'ясовуємо, чи мають підроблені банкноти або металева монета ті ознаки, які повинні бути притаманні предмету злочину, передбаченого ст. 199 КК (грошові знаки повинні перебувати в обігу, мати великий ступінь подібності з дійсними та ін.).

3. Законодавець по-різному описує ознаки предмета злочину в за-коні про кримінальну відповідальність. Обрання того чи іншого спо-субу (прийому) при законодавчому визначенні предмета злочину бага-то в чому залежить від самого характеру злочину, а також від індиві-дуальних властивостей його предмета.

Наприклад, у багатьох випадках у самому законі вказано лише на певний вид предметів, і тому кожний з предметів даного виду має од-накове значення для кримінальної відповідальності. Так, вважається цілком достатньою вказівка в статтях 368-370 КК на хабар при окрес-ленні предметів цих злочинів. З' ясування ж змісту цього поняття дає змогу зробити висновок про те, що предметами хабарництва можуть бути будь-які матеріальні цінності (гроші, продукти, предмети побу-тової техніки та інші речі) і майнові блага (надання путівки в санаторій, ремонт квартири тощо). У цих та інших подібних випадках немає необ-хідності давати в КК вичерпні переліки можливих предметів таких злочинів. Тут вказівка законодавця на певні видові ознаки предмета (визначення на рівні виду) означає, що будь-який предмет даного виду має однакове правове значення. Наприклад, цілком очевидно, що на відповідальність за хабарництво не впливає те, які матеріальні цінності (гроші, товари та ін.) передані як предмет хабара. Інше могло б привес-ти до необгрунтованого захарашення кримінального закону перераху-ванням предметів, встановлення яких і без цього не викликає труднощів на практиці. Нарешті, у деяких випадках просто неможливо дати такий вичерпний перелік ознак предмета злочину, наприклад, коли практична діяльність людей викликає появу все нових і нових предметів.

Іноді законодавець безпосередньо в статті КК дає приблизний (зразковий) або вичерпний перелік предметів злочину, прагне макси-мально визначити їх у диспозиції кримінально-правової норми. Так, у ч. 1 ст. 204 КК подано зразковий перелік предметів злочину: в само-му законі вказується, що ними можуть бути алкогольні чи тютюнові вироби або інші підакцизні товари. А в ст. 310 КК наведено вичерпний перелік предметів злочину — тільки снотворний мак чи конопля.

У тих випадках, коли диспозиція статті КК про відповідальність за певний злочин має бланкетний характер, перелік предметів злочинів визначається в нормативних актах, до яких відсилає сам кримінальний закон. Так, перелік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що є предметом злочину, передбаченого, наприклад, у ст. 305 КК, у самому законі не вказується. Цей перелік затверджується Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров' я України.

4. Аналіз зазначених у чинному законодавстві предметів злочину показує, що ті чи інші

речі, а також цінності найчастіше виділяються законодавцем як предмет з урахуванням особливого правового режиму, зумовленого їх корисними чи шкідливими властивостями, а також з урахуванням їх економічного призначення. Саме ці ознаки (власти-вості) предметів і є тими обставинами, з приводу яких чи шляхом впливу на які вчиняється злочин. До таких предметів необхідно віднести податки і збори (ст. 212 КК), порнографічні предмети (ст. 301 КК), вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини (ст. 263 КК) та ін. З приводу корисних властивостей речей учиняється більшість корисливих злочинів, і тому саме вони виділяються законодавцем як предмети відповідних злочинів (гроші, дорогоцінні метали, твори мистецтва та інші товари). Ці і деякі інші властивості тієї чи іншої речі, у свою чергу, викликають необхідність надати їй певну правову значущість у конкретному складі злочину, що і визначає її нерозривний зв'язок із самим суспільно небезпечним діянням.

5. Предмет злочину в окремих випадках може збігатися з предметом суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Такий збіг має місце тоді, коли ті чи інші предмети, які входять до структури об'єкта злочину, законодавець наділяє додатково й функціями пред-мета суспільного відношення, тобто додає йому ще й інше правове значення. Так, збігаються предмет злочину і предмети суспільних від-носин у таких злочинах, як крадіжка, грабіж, шахрайство та інші зло-чини проти власності.

6. У зв'язку з викладеним виникає питання про місце предмета у складі конкретного злочину. Вважається, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійної ознаки складу злочину. Таке рішен-ня викликане тим, що склад злочину являє собою сукупність його обов'язкових елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину). Відсутність хоча б одного з цих елемен-тів виключає склад злочину і, отже, кримінальну відповідальність. Предмет же злочину, як уже відзначалося, є не обов'язковим, а факультативним стосовно загального поняття складу злочину, а тому його можна називати лише ознакою, а не елементом складу злочину.

Слід мати на увазі, що предмет злочину як самостійна ознака зло-чину завжди існує поряд з об'єктом. Саме об'єкт і предмет у сукуп-ності утворюють самостійний елемент складу злочину. Однак якщо об' єкт злочину є обов' язковою, то предмет — факультативною ознакою складу злочину. Предмет відрізняється від об'єкта ще й тим, що йому не завжди заподіюється шкода. Якщо шкода, заподіяна об'єкту, завжди має соціальний характер, то предмету злочину внаслідок суспільно небезпечного посягання передусім завдається фізична шкода, яка ви-кликає певні негативні соціальні зміни в об'єкті. Шкода предмету як матеріальній речі заподіюється тоді, коли злочин вчинюється шляхом його знищення, пошкодження чи зміни. Так, при продажу в торгових підприємствах фальсифікованих товарів злочинець погіршує їх якість, хоча і зберігає при цьому зовнішній вигляд, наприклад розведення сметани кефіром, спиртних напоїв —

водою, додавання до вершково-го масла маргарину (ст. 225 КК). Страждає предмет злочину і при вчиненні таких злочинів, як знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК); незаконне полювання (ст. 248 КК); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК) та ін. Разом з тим при вчиненні низки злочинів шкода предмету не завдається. Це має місце тоді, коли злочин учиняється шляхом створення (виготовлення) заборонених до виробництва предметів або шляхом без-посереднього посягання на інший елемент охоронюваного законом суспільного відношення. Так, немає підстав говорити, що шкода пред-мету заподіюється при транспортуванні алкогольних напоїв з метою збуту (ст. 204 КК), виготовленні, ремонті зброї (ст. 263 КК). Не запо-діюється шкода предмету злочину також при контрабанді (ст. 201 КК), крадіжці майна (ст. 185 КК) тощо. При вчиненні таких злочинів шкода об' екту заподіюється шляхом безпосереднього впливу на сам соціаль-ний зв'язок, тобто на певний елемент охоронюваних суспільних від-носин.

7. Поряд із предметом суспільних відносин і предметом злочину правомірно виділяти і таке поняття, як предмет злочинного впливу. Під предметом злочинного впливу слід розуміти той елемент охоронюва-них законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин, який піддається безпосередньому злочинному впливу і якому, отже, у першу чергу заподіюється шкода. Тому таким предметом можуть бути суб'єкт, сам соціальний зв'язок, а також предмет суспільних від-носин. Встановлення предмета злочинного впливу в кожному конкрет-ному злочині полегшує з' ясування «механізму» заподіяння шкоди самому об'єкту, а також сприяє встановленню розміру і характеру на-слідків суспільно небезпечного діяння.

Отже, щодо потреб кримінального права предмет має трояке зна-чення:

- предмет охоронюваних суспільних відносин;
- предмет злочину;
- предмет злочинного впливу.

§ 3. Види об'єктів злочинів

1. Суспільні відносини, на які посягають злочини і які є їх об'єктами, дуже різноманітні. Тому визначення всіх видів об'єктів та їх наукова класифікація необхідні, адже вони сприяють більш повному розкриттю сутності, а також соціально-правової значущості об'єктів, дозволяють виявити їх вплив на розвиток кримінального законодавства та вдосконалення практики його застосування.

2. У науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі» (загальний, родовий та безпосередній). Така класифікація цілком відповідає потребам практики, є дуже логічною, оскільки ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого». Загальним тут є вся сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (загальний об'єкт); особливим — окремі однорідні за своїми властивостями групи суспільних відносин, охоронювані певною сукупністю кримінально-правових норм (родовий об'єкт); окремим — конкретні суспільні відносини, охоронювані конкретними кримінально-правовими нормами від конкретних злочинних посягань (безпосередній об'єкт). Така класифікація дає змогу визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення.

3. Загальний об'єкт утворює сукупність усіх суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність. До цієї сукупності входять різні за своєю сукупністю відносини (життя і здоров'я людей, мирне співіснування держав, економічна і політична основа держави, власність і система господарювання та ін.). Таким чином, загальний об'єкт охоплює різноманітні суспільні відносини, які значною мірою відрізняються поміж собою за своєю соціальною значущістю, сферою дії тощо. Загальний об'єкт злочину має важливе значення для визначення природи і сутності злочинів, а також ступеня їх суспільної небезпечності, відмежування від незлочинних діянь та ін.

4. Під родовим (груповим) об'єктом розуміється об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально- правових норм.

Отже, родовий об'єкт являє собою менш високий (усереднений) рівень узагальнення охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Причому, як це впливає із сформульованого поняття, групувати суспільні відносини слід не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які обумовлюють їх тотожність або однорідність. Такими критеріями виступають різні елементи охоронюваних суспільних відносин, їх соціальне призначення в них (суб'єкти або предмети відносин, зміст та особливість соціального зв'язку). Основою такої класифікації суспільних відносин слушно визнається та чи інша сфера державного або громадського життя. Тому родовими об'єктами необхідно визнавати відносини власності, систему господарювання, відносини, що забезпечують належний суспільний порядок і моральність, та ін.

Значення родового об'єкта злочину полягає насамперед у тому, що він дає змогу класифікувати всі злочини та кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за їх учинення. Саме цю його властивість було покладено в основу побудови Особливої частини КК, що дозволило законодавцю в цілому правильно об'єднати в межах одного розділу КК норми, в яких встановлюється відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини. Так, розділ VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» включає норми, в яких передбачається відповідальність за злочинні посягання на ті суспільні відносини, що покликані забезпечити недоторканність власності. До розділу XVIII Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя» вміщено норми про відповідальність за посягання на існуючу в нашій державі систему правосуддя.

5. Найбільш істотне значення як для правотворчої, так і для право- застосовної діяльності має безпосередній об'єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.

Із цього визначення передусім випливає, що безпосереднім об'єктом, так само як загальним і родовим, можуть визнаватися тільки суспільні відносини, а не будь-які блага і цінності. Тому необгрунтованими видаються спроби підмінити суспільні відносини, що виступають об'єктом злочину, будь-якими іншими соціальними явищами: «елементами суспільних відносин», їх «матеріальним виразом», тим, що стоїть за безпосереднім об'єктом; охоронюваними кримінальним законом «умовами нормального функціонування соціального встановлення» та ін. При такому визначенні безпосереднього об'єкта він ніби випадає із цілісної системи суспільних відносин.

Отже, на якому б рівні узагальнення ми не розглядали об'єкт злочину, ним завжди виступають охоронювані законом суспільні відносини.

Однак питання про те, які суспільні відносини можуть бути визнані об'єктом конкретного злочину, вирішується не наукою кримінального права чи правозастосовною практикою, а тільки законодавцем шляхом прийняття або скасування того чи іншого закону. Завдання науки кримінального права і судової практики полягає в тому, аби встановити ті суспільні відносини, що визначені законодавцем як безпосередній об'єкт злочину, і розкрити їх дійсний зміст.

Слід зазначити, що законодавець лише у деяких випадках вказує на безпосередній об'єкт у самому КК. Так, у ст. 111 КК прямо передбачено, що державна зрада — це таке діяння, що заподіює шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. У більшості випадків у статтях КК відсутні будь-які вказівки на безпосередній об'єкт конкретного злочину, і тоді для його з'ясування необхідний ретельний аналіз складу певного злочину.

Встановлення безпосереднього об'єкта злочину має важливе значення для з'ясування характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, його правильної кваліфікації, дає змогу з найбільшою точністю провести розмежування між суміжними злочинами.

6. У теорії кримінального права широке визнання одержала також класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяються основний (головний) та додатковий об'єкти. Необхідність у такій класифікації виникає тоді, коли один і той самий злочин одно-часно заподіює шкоду декільком суспільним відносинам. Наприклад, при

розбої (ст. 187 КК) страждають власність та життя або здоров'я людини; при перевищенні влади чи службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством над особою (ч. 2 ст. 365 КК), об'єктами виступають відносини власності та особа потерпілого. Тобто такі зло-чини мають декілька безпосередніх об'єктів, з яких законодавець, як правило, виділяє один, найбільш важливий, що вирішальною мірою визначає суспільну небезпечність даного злочину, структуру відповідного складу та його місце в системі Особливої частини КК.

Такий об'єкт традиційно називають основним безпосереднім об'єктом. Він завжди входить до складу родового об'єкта злочину. Тому з'ясування цього об'єкта дозволяє правильно визначити місце тієї чи іншої кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК^[1]. З іншого боку, встановлення цього об'єкта в конкретно вчиненому злочині дає змогу визначити ту кримінально-правову норму, за якою має кваліфікуватися вчинене суспільно небезпечне діяння. Тому цей об'єкт є визначальним як при виборі місця для тієї чи іншої норми в системі Особливої частини КК, так і для кваліфікації вчиненого «багатооб'єктного» (назвемо його так умовно) злочину.

Слід також зазначити, що основним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність. Звідси випливає, що основний безпосередній об'єкт відображає й основний зміст того чи іншого злочину, його антисоціальної спрямованості. Він більш, ніж інші об'єкти, визначає ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину і тяжкість наслідків, що настали чи могли настати.

Додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом загрожує чи створюється загроза заподіяння шкоди. Крім того, таким об'єктом можуть бути тільки відносини, поставлені законодавцем під охорону закону, або, іншими словами, відносини, визначені як такий об'єкт самим законодавцем.

Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (необхідний) та необов'язковий (факультативний).

Додатковий обов'язковий об'єкт — це такий об'єкт, який у даному складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину. Цьому об'єкту, як і основному, завжди загрожує шкода внаслідок вчинення злочину. Наприклад, у складі розбою основним безпосереднім об'єктом є власність, а додатковим — життя або здоров'я людини.

Додатковий факультативний об'єкт — це такий об'єкт, який у разі вчинення певного злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім (наприклад, відносини власності і здоров'я громадян при хуліганстві). Встановлення того, що в результаті певного злочинного посягання шкоду спричинено також факультативному об'єкту, за інших рівних умов, є свідченням більш високої

суспільної небезпечності вчиненого діяння і має враховуватися при призначенні винному міри покарання.

Додатковий об'єкт, так само як і основний безпосередній об'єкт, має важливе значення для визначення соціальної сутності вчиненого злочину, встановлення тяжкості наслідків, що настали або могли на-стати. Ця властивість додаткового об'єкта часто використовується за-конодавцем для виділення кваліфікованих складів (наприклад, вима-гання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, — ч. 3 ст. 189 КК) або утворення самостійних складів злочинів (наприклад, бандитизм — ст. 257 КК).

Контрольні запитання

1. Які складові елементи суспільних відносин?
2. Що таке об'єкт злочину?
3. Що таке предмет злочину?
4. Чим відрізняються поняття об'єкта та предмета злочину?
5. Яка класифікація об'єктів визначена у кримінальному праві?
6. Що таке основний об'єкт?

7. Що таке додатковий об'єкт?

8. Яке значення має поділ безпосереднього об'єкта на основний та додатковий?

9. Яке значення об'єкта злочину для характеристики суспільної небезпечності злочину та його кваліфікації?

^[1] Таций, В. Я. Объект и предмет преступления / В. Я. Таций. - Харьков, 1988. - С. 92.